

KLASSZIKUS

- 3** KÁNTOR ZSOLT: A TÖRTÉNŐ IDŐ; RECIRKULÁL; AZ INTERTEXTUÁLIS EGÓ (VERSEK)
- 7** ZUZANA MOJŽIŠOVÁ: APHRODITÉ (PRÓZA, VÁLYI HORVÁTH ERIKA FORDÍTÁSA)
- 16** PUBLIUS PAPINIUS STATIUS: ACHILLES IFJÚSÁGA (RÉSZLET AZ EPOSZ ELSŐ ÉNEKÉBŐL, CSEHY ZOLTÁN FORDÍTÁSA)
- 31** VINCZE DÁNIEL: JANUS PANNONIUS, II. PÁL PÁPA ÉS A 17. SZÁZADI ANG-LIA (TANULMÁNY)
- 38** MIRKKA REKOLA: [MAGASABBRÓL KELL KEZDENI...] (VERS, POLGÁR ANIKÓ FORDÍTÁSA)
- 39** LÁSZLÓ LIZA: ELVITTÉK, AMI ITT MARADT (VERS)
- 41** PAPP DÉNES: BETŰFALAK, SZÓKAPUK. BABITS MIHÁLY: A GÓLYAKALIFA (TANULMÁNY)
- 47** TATÁR SÁNDOR: 'OLD. 'AZ ÉG.'VIZÉBEN. (VERS)
- 48** WIRÁGH ANDRÁS: A DEBÜTÁLÓ REGÉNY MINT KOMPILÁCIÓ. CHOLNOKY LÁSZ-LÓ: PIROSKA (TANULMÁNY)
- 58** NYERGES ANDRÁS: KBP (REGÉNYRÉSZLET)
- 63** FEKETE NORBERT: KÖLCSEY FERENC NÉVHASZNÁLATÁNAK ISMERETELMÉLETI HÁTTERE (TANULMÁNY)
- 74** SZÁSZI ZOLTÁN: FÉL-VIDÉKI LEVELEK (TÁRCA)
- 78** HAJTMAN KORNÉL: KÖZKÖLTÉSZETI PANORÁMA (A DOROMB: KÖZKÖLTÉSZETI TANULMÁNYOK 4. CÍMŰ KÖTETRŐL)
- 83** GYÜRKY KATALIN: EGY OROSZ UTAZÓ SAJÁTOSságAI (NYIKOLAJ MIHAJLO-VICS KARAMZIN EGY OROSZ UTAZÓ LEVELEI CÍMŰ KÖTETÉRŐL)
- 90** SOÓKY LÁSZLÓ: NEGATÍV IDENTITÁSPROBLÉMÁINK (SZÉKELY CSABA: BÁNYA-VAKSÁG – TRAGIKOMÉDIA, A KOMÁROMI JÓKAI SZÍNHÁZ ÉS A KASSAI THÁLIA SZÍNHÁZ KOPRODUKCIÓJA)
- 96** SZERZŐINK

■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA A SZLOVÁK
KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYHIVATALA – A NEMZETISÉGI
KULTÚRÁK 2017 PROGRAM KERETÉBEN.

ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

■ NYOMTA A RUBICONPRINT KFT., SOMORJA. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRAICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 400. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 1,80 €. MAGYARORSZÁGON: 800,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 9,- €, EGY ÉVRE 18,- €, ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 3600,- FT, EGY ÉVRE 7200,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” ■ (EV 153/08).
■ ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ■ REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES
■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: [HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK](http://www.irodalmiszemle.sk) ■ ADRESA VYDAVATELSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATELSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU ÚRADU VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY – PROGRAM KULTÚRA NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN 2017. ■ TLAČ: RUBICONPRINT, S.R.O., ŠAMORÍN. ■ ROZŠIRUJE VYDAVATELSTVO A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRAICIA VYBAVUJE SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRAICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 400. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 1,80 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 9,- €, NA ROK: 18,- €.

**SZÁMUNKAT FILP CSABA DATA EST DEFECTUS
CÍMŰ MŰVÉVEL ILLUSZTRÁLTUK.**

A DEBÜTÁLÓ REGÉNY MINT KOMPILÁCIÓ

CHOLNOKY LÁSZLÓ: PIROSKA

Cholnoky Lászlónak a „gép forog, az alkotó pihen” elvét követő publikálási gyakorlata 1914-ig kifogástalanul működött, igaz, a hivatalos kritika szem elől tévesztette a szerzőt. Egyes, már megjelent szövegeinek plagizálása, illetve az Általános Tudósítóval és a Munkatárssal kötött szerződések nyomán írásainak széles körű terítése komoly *olvasottságot* biztosított Cholnokynak, de a vidéki lapok kívül ezek a szövegeket szemlésző és bíráló kritikusi tartományon, a kánonképzés peremén.¹ Az első világháború kitörésének évében Cholnoky egyetlen új szöveget sem publikált, és csak két, régebben már megjelent szövege jött le egy-egy lapban. Bár a háború alatt Cholnoky szövegtermelése újraindult, sőt, a szerző a Nyugatban is új szövegekkel jelentkezett, részben a megváltozott sajtókör (a publikálási közegek lecsökkenése és az elosztóhálózat időleges lefagyása majd újrarahuzalozása) vezethette el a szerzőt a hosszabb (és nagyobb anyagi lehetőségekkel kecsegtető) szövegkompozíciók felé. 1918-ban elbeszéléskötete (*Bertalan éjszakája*), 1919-ben regénye (*Piroska*) jelent meg, sőt, 1919 áprilisában az Érdekes Újság füzetes sorozatában megjelent a visszhangtalan *Oberon és Titánia* is. Az első két munka pozitív fogadtatásban részesült, majd újabb, hosszabb lélegzetvételű munkák születtek, igaz, gondosan összeállított és különböző kiadóknak leadott elbeszéléskötet-tervei végül nem valósultak meg.² A debütáló kötet az egyes korai elbeszélések mellett a Nyugatban 1916-ban és 1917-ben publikált – máig legsikerültebb szövegeinek tartott – *Bertalan éjszakáját* és a *Prikk mennyei útját* is magában foglalta, azaz nem tartalmazott új szöveget, igaz, legalább rálátást biztosított a világháború előtti „láthatatlan jelenlétben” fogant tevékenységre. Ennél meglepőbb, hogy ennek az időszaknak a nyomai a *Piroskán* is felrejljenek: Cholnoky átmentette és beépítette regényébe egyes korábbi szövegeit.³

- 1 Az Általános Tudósító szövegelosztó-rendszeréről, illetve a kritika – érthető – „vakságáról” Cholnoky László publikálási gyakorlatának tükrében egy 2016 decemberében Újvidéken rendezett konferencián (*Fiktív és valós topográfia*) tartottam előadást, amelynek írott változata 2017 folyamán jelenik meg a Hídban. A szerző publikálási praxisához lásd az It 2016/3-as, illetve a Kalligram 2016/7–8-as számaiban megjelent tanulmányaimat.
- 2 A *Bertalan éjszakáját* hét, a *Piroskát* pedig négy időszaki kiadvány recenziálta, de az írásoknak helyet adó lapokat elnézve (Nyugat, Ma, Vasárnapi Újság, A Hét stb.) ez jelentékeny kortárs recepcióként értékelhető. *Adós, fizess!* címen 1919-ben, *Látomás* címen 1920-ban adott le kötetterveket. Ezeket értelemszerűen nem említik a korabeli lexikon-szócikkek (pl. a *Tolnai Világlexikoné* 1926-ból) és irodalomtörténeti áttekintések (pl. Várkonyi Nándor *Az újabb magyar irodalom 1880–1940* c. munkája 1942-ből), ellenben mindkét munka tényszerűen listázza a kiadóknak leadott, de soha meg nem jelent *Matild* című regényt (1926), illetve a *Fűrészpor* című elbeszéléskötetet (1927). Sőt, a Népszava cikkírójának még egy *Lenn a völgyben* című, „kiadónál heverő” szövegről is tudomása van. (n. n. „A magyar író sorsa kerget a halálba!”, Népszava, 1929. ápr. 23. [91.], 7.)
- 3 A *Piroskához*, illetve a tanulmányban említett első vendégszöveghez lásd NEMESKÉRI Erika, Cholnoky László, Bp., Akadémiai, 1989, főleg 108–120. (Nemeskéri helyesen mutat rá az anekdota két regényben is tetten érhető vándorlására, de véleményem szerint a könyve 142. lábjegyzetében foglalt információk pontosításra szorulnak. Ugyanis a *Tamás*ban, Cholnoky posztumusz regényében csak Réz zsidóval és kocsmájával találkozhatunk, a vándortörténet ezúttal nem íródik be.)

A *Piroska* műfajilag a lélektani regény és az anti-fejlődésregény narrációs technikáit alkalmazza. Vívódó főhőse, Flórusz a regény végén öngyilkosságot követ el. A cím a meghódított, majd faképnél hagyott fiatal nő nevére, illetve egyúttal egy nyakkendő becenevére is utal, amely kisajátíthatatlan (majd kisajátításakor, azaz tényleges viselésékor végzetes) tárgyként vándorol az egyes szereplők között. Ez a játék adja az alapját a regényről írt legutóbbi rövid, de részletes elemzésnek,⁴ amely nem feledkezik el annak nyomatékosságáról sem, hogy Flórusz eredeti neve ismeretlen, „egy regényhős-olvasat imaginációjából »konkretizálódik« a fikció terében”.⁵ Az interpretáció kiemeli⁶ a narratori szövegszólamban bekövetkezett törést is, nevezetesen egy olyan anekdota szövegbe emelésének aktusát, amellyel egyrészt a narrátor Flórusz identifikációs státusát imitálja, másrészt pedig megmagyarázhatatlan asszociációként felbontja a regény imagináriusának külső–belső megkülönböztetést opponáló logikáját, ennek következtében pedig a narratori hang stabil identitása is kérdésessé válik. Igaz, már korábban olvashatóak olyan jegyek, amelyek elbizonytalanítanak a narrátor mindentudásával kapcsolatban, azaz jelzik, az elbeszélő nincs birtokában minden ismeretnek (a történet bizonyos eseményei „nem maradtak rá”, nem tudja pontosan, mi történt, ki beszél stb.), a kiszólások, illetve a valóságreferencia intertextusok segítségével történő permanens fenntartása ez ellen hatnak. Turgenyev, Conan Doyle, Hoffmann, Heine, Horatius nevének vagy egyes szövegeinek beírása (nem beszélve a nóta- és operettbetétekről) a fogadó szöveg jelentéstartományának kibővítése mellett már 1919-ben otthonosságérzetet kelthetett az olvasóban. Ezt a tapasztalatot akár a *Piroskába* beépített exkluzív vendég-szövegek is megeremthették volna, igaz, mindez a regény szövegéhez kapcsolt vélt vagy valós eredetiségkritériumokkal kapcsolatban vethetett volna fel súlyos aggályokat.

4 EISEMANN György, *Az individuum elbeszélésének modern alakváltozataihoz (Cholnoky László regényeiről)* = *Uő, A folytatódó romantika*, Bp., Orpheusz Könyvek, 1999, 131–137.

5 *Uo.*, 132.

6 *Uo.*, 135–136.

VENDÉGSZÖVEG A CENTRUMBAN

A *Piroska* ötödik, *A fogatlan Kopeczky* című fejezete tulajdonképpen egy 1908-as tárcanovellával indul. A vendégszöveg három címen (*Samu csal, Samu, Közgazdaságtan dióhéjban*) 1912-ig 21 lapban jelent meg, majd negyedik és ötödik címén (*Arácsi emlék, Arácsi emlékek*) a *Piroska* után, 1921 és 1923 között három lapban is napvilágot látott, sőt, bekerült a *Régi ismerős* (1921) című regénybe is. Utóbbinak első szövegvariánsa, a szintén 1921-es *Mefisztófelesz vendége* még nem tartalmazta a betétet, így a novella útjában elkülöníthetők egymástól az 1908-tól 1919-ig, illetve az 1921-től 1923-ig tartó szakaszok, amelyek cezúráját egy olyan szöveg alkotja, amely előkészítette a kontextust az anekdota beépítésére. Lehetséges, hogy a szövegszerkesztő – amennyiben egyáltalán követni tudta az egyre átláthatatlanabbá váló publikációs stratégiákat – figyelt arra, hogy a rövid időtávon belül többször újrapiublikált régebbi szövegek kikerüljenek a regényekből. Legalábbis erre lehet következtetni abból, hogy az *Arácsi emlék* megjelenéseinek időszakában az anekdota a *Piroska* „rövidített verziójából”, az *Ingoványból*, illetve a *Régi ismerős* második, 1923-as botrányos⁷ kiadásából is kikerült (forradásnyomaival együtt, de az eredetileg Réztől származó, a fejezetet lezáró mondás megtartásával).

A *Piroskában* a történetet követő két bekezdés az implantátum sebhelyeként funkcionál. A vendégszöveg beírása (vagy vágólapról való beillesztése) csak ezeknek a forradásoknak köszönhetően valósulhatott meg.

„Csak Marinczerre gyanakodhatom, csak az ő révén jöhetett vissza hozzám, valami tekervényes gondolatasszociáció segítségével ez a régi kis jelenet, aminek ittlétét egyébként semmi sem magyarázná meg.

Most, hogy miniszteri tanácsossá történt kinevezéséről kell beszámolnom, hosszasan gondoltam ugyanis rá, és hirtelen eszembe jutott, hogy rendkívül sokban hasonlít Kemény kapitányhoz, aki nyugalomba vonulása óta ott élt Arácson a mi gyermekkorunkban. Amikor azután már ott voltam a gondolataimmal a Balaton mellett, a többi már magától jött. Csak így lehetett a dolog, másként nem, mert Kemény kapitánynak is éppoly kevés köze van ehhez a történethez, mint a fentebbi visszaemlékezésnek, ha ugyan ez utóbbit illetőleg valami kapcsolódás, valami összefüggés utólag önként nem kínálkozik.”⁸

Feltételezhető, hogy a korabeli olvasó nem volt tisztában a szövegbetét másolt jellegével, így a kiszólás – a narrátori pozíciót és a szöveg imaginárius határait ki- vagy elmozdító metalepszis

7 Hiszen a Légrádyaknak leadott *Mindnyájan elmegyünk* nemcsak, hogy a *Régi ismerős* dupluma volt, de legelső címén (*Mefisztófelesz vendége*) már megjelent a kiadó *Legjobb Könyvek* című sorozatában bő két évvel ezelőtt. A szöveg végül *Régi ismerős* címen jött ki a nyomdából.

8 CHOLNOKY László, *Piroska*, Bp., Athenaeum, 1919, 162–163.

tényén túl – sikeresen imitálta az „asszociáló tudat”⁹ működését. Mint a narrátor állítja, Marinczer alakja hívta elő tudatából „Kemény kapitányt”, ez utóbbi pedig a gyermekkori helyszínt, Arácsot. A képzettársítás az írásaktus szintjén egy szövegarchívumban való keresés utáni sikeres aktusban, nevezetesen a reaktiválható szövegre való rátalálással feleltethető meg. A narrátor-szövegszerkesztő továbbá az egész regényfejezetet az archivális tudás ismeretében szövegezte meg: ezzel magyarázható, hogy a fejezetet a bevezető anekdota – annak minden változatban meglévő – csattanójával zárja rövidre, amikor a fogatlan Kopeczkyvel elismételteti „az öreg Réz zsidó” szavait. A metalepszis utolsó stádiumában így a narratori tudat nem csupán összefolyik a szöveg terével, hanem bizonyos tartalmi megosztott adattá is válnak.

A fejezet végén megismételt csattanó ismeretében elképzelhető, hogy a szövegszerkesztő nem akarta feldarabolni korábbi szövegét, így az iterációs logikának köszönhetően a korábbi tárca-szöveg(nek) tulajdonképpen fejezetnyi terjedelemre (kellett) bővül(nie). A *Közgazdaságtan dióhéjban* című legutolsó változathoz képest az ábrázolt jelenet egyes momentumai újraíródnak, és bekerül egy korabeli időszaki kiadványra vonatkozó utalás is.

„Leasztottam a fogason függő megbarnult, összekunkorodott újságot.

A »Veszprémvármegye« valamelyik múlt évi száma volt, azt kezdtem olvasni. Rendkívül érdekeltek az izgatóbbnál izgatóbb hírek, hogy az enyingi járás főszolgabírája a járás egész területére elrendelte az ebzárlatot, a devecséri főállatorvos az immár fenyegetővé váló marhavész meggátlására megtette a szükséges lépéseket – szinte magam előtt láttam a kis Becsákot, a lódoktort, amint apró, csámpás lábacskaival éppen a szükséges lépéseket teszi – végül hogy Tarhonya Pilátus tótvázsonyi születésű harminchat éves róm. kath. csavargó ittasságában belézuhan a csesz-neki emésztőgödörbe, de úgy kell neki, majd máskor nem issza le magát. (A szerk.)”¹⁰

Az 1898 és 1944 között működő Veszprémvármegye adta közre Cholnoky László első szövegeit (Heine-versfordításait) 1900-ban, ezért a *Piroskában* egy fejezet erejére önálló és háborítatlan hangra és nyelvre lelő narratori szólam a kötet szerzőjének identitását is imitálhatja, emlékezet-helyet állítva az első Cholnoky László-szövegeket közlő lapnak is.

Jelen tanulmánynak egyetlen kivételtől eltekintve nem célja behatóbban vizsgálni a történet különböző variánsait.¹¹ A kivétel a már említett, *Régi ismerősben* található szöveghely, ennek is a fenti idézetből újraformált változata. Az apróbb változtatások mellett egy eltérésre érdemes felhívni a figyelmet: a Veszprémvármegye helyett ezúttal a V***-i Közlöny címe olvasható.¹² A

9 EISEMANN, *Az individuum elbeszélésének...*, 136.

10 CHOLNOKY, *Piroska*, 160.

11 Az újságolvasási epizód egyik tárcanovella-variánsban sem jelenik meg, csak a két regényben.

12 CHOLNOKY László, *Régi ismerős*, Genius, é. n. [1921], 175.

referenciatartományt hitelesnek véve valószínűleg a Veszprémi Közlönyt (1884–1892) rejti a titkosítás – elképzelhetetlennek, vagy legalábbis meglepőnek értékelhető, ha az arácsi kocsmában a Váci Közlöny, vagy a tordai Vármegyei Közlöny megsárgult „múlt évi” példánya lógott volna. Veszprémvármegye címen 1897-ben is megjelent lap,¹³ így ezt is olvashatta a *Piroska* narrátora, aki a kaland idején – elmondása szerint – az érettségi utáni nyarat töltötte Arácson. Ezt a biografikus olvasási lehetőséget, mármint Cholnoky és a narrátor összevonásának relevanciáját rongja el a lap nevének cseréje, nem is beszélve az emlékezhely-analógia megsemmisüléséről. Igaz, ez is szándékában állhatott a szövegszerkesztőnek: szövegszinten teljesen felszámolni a kapcsolatot biográfiai én és narratori én között. Mivel a Veszprémi Közlönyben nem találhatók Cholnoky-szövegek, a biografikus olvasat a második regényepizód alkalmával nem működtethető.

AZ ÚJRAKEZDÉS EMLÉKÉNEK BEÁGYAZÁSA

A *Piroska*ba és a *Régi ismerős*be bemásolt anekdota első látásra nem függ össze szorosan a regények cselekményével, kérdéses azonban, hogy Kopeczky és Filodémosz, a regényterek alakjai honnan értesülhettek a narratori emlékezet által felidézett szereplő tréfás megjegyzésével. A szövegszerkesztés ökonómiájának szintjén persze érthetővé válik a metalepszis: az adott fejezetek zárlatai „írják jóvá” a beillesztést, vagy, ha úgy tetszik, ezzel válik a kvantitatív (helykitöltést szolgáló) írásaktus során reaktivált *adat* ténylegesen jelentéssé komponenssé, *információvá*. A következőkben bemutatott szövegrész nem szorult rá hasonló filológiai igyekezetre.

A *Piroska* első fejezetében értesülünk arról, hogyan füleli le Koltay Sándor feleségét, aki a főszereplő, Flórusz szeretője. A narratíva tekintetében stratégiai fontosságú helyen található szövegrész szintén intertextus: Cholnoky László két év szünet után 1915. október 24-én jelentette meg új szöveget. Az *Utolsó vacsorával* debütált az Érdekes Újságban, amelyben 1925-ig két év kivételével minden esztendőben publikált (továbbá négy regényének megjelenése is ennek a kapcsolatnak volt köszönhető). Az előző anekdotával szemben itt nem találhatók meg a beillesztést megelőző asszociatív tevékenységre utaló forradásnyomok, hiszen az *Utolsó vacsorát*

13 Igaz, csak az első lapszám, hiszen a lap ezek után, év végi megszűnéséig Veszprémmegyei Lapok címen jelent meg, számos – eredeti néven és álnéven publikált – Cholnoky Viktor-szöveggel.

akár a regény előzetesen publikált részleteként, különállóan is lehet olvasni. Összeköti viszont a *Piroska* anekdotájával az a tény, hogy az *Érdekes Újság* komoly szerepet töltött be az életműben, így újabb emlékhellyel állunk szemben.

Az *Utolsó vacsorát* a szövegszerkesztő nem egyszerűen bemásolta a regény szövegébe, hanem jelentékenyen át is dolgozta, hiszen az első változat végkifejlete nem illeszkedett bele a regény szerelmi tragédiájába. A folyóiratban megjelent szöveg főszereplőjének, Stiegler Benedek főlelőrnök túlóráznia kell, de az ebből adódó problémákat némileg orvosolja számára az ezért kapott előleg. A folytatást illetően három pontban foglalja össze a programot. „Lumpolni” megy, a későn érkezés miatt szomorkodó feleséget viszont a munka fontosságának bizonygatásával, illetve a tivornyából megmaradó pénzzel megvigasztalja, majd odaadja neki a pénzből vett bődön „liptóit”, azaz túrót (a feleség kedvencét), végül bevallja neki, hogy másnap sem tud időben hazaérni. Fáradtan hazaindul, megveszi az ajándékot, de betér a „Veress-vendéglőbe” nosztalgiázni, itt pedig meglátja feleségét a főnökével. Összezavarodva hazaindul, de a felesége az utcán váratlanul belekarol. Hazaérnek, de mindketten zavarodottak: a nő a cseléden tölti ki feszültségét, a férfi pedig fel-alá téblábol a lakásban. Megvacsoráznak, majd Stiegler bevallja, hogy az útközben elhagyott liptói nélkül a vacsora sem ízlett neki annyira: „Azt hiszem, már ezután sohasem ízlik többé!... Talán tegnap ettem meg az utolsó vacsorát!”¹⁴ A rövid elbeszélés zárata meglehetősen talányos. Eszerint Stiegler úr még sok vacsorát fogyasztott el jóízűen, azaz – visszakozik a narrátor – mégsem, hiszen aki ezeket a jóízű vacsorákat (bár mindenben, így nevében és alkatában is hasonlított a figurára) bekebelezte, valaki más volt. „Az a mienk, valóban nem evett több jóízű vacsorát. Sőt egyáltalán nem evett semmiféle vacsorát. Azért nem, mert meghalt. És éppen ennél fogva nincs is okunk rá, hogy tovább is foglalkozzunk vele.”¹⁵ Stieglert nem hagyhatták nyugodni az események, ez magyarázhatja, hogy megszűnt régi önmaga lenni. Az *Utolsó vacsora* többféleképpen is értelmezhető zárata ugyanakkor arra is reflektálhat, hogy az írásaktusnak egy ponton – akármilyen bárgyú módon is, de – véget kell érnie. Eszerint a halál csak átvitt értelemben értendő, illetve maga az írás számol le hőisével.

14 CHOLNOKY László, *Utolsó vacsora*, *Érdekes Újság*, 1915/43, 31.

15 *Uo.*, 32.

A *Piroskában* Koltay Sándor liptói helyett pizstráanggal próbálja meglepni az asszonyt, de a vendéglőbe való belépésig minden ugyanúgy alakul, mint a novellában. A regényben Koltay két sört is megiszik a vendéglőben, szivarra gyújt, majd emlékeibe menekül. Az alkohol okozta boldogságnak hamar vége szakad: „a visszatért emlékeket szomorúan elküldöztette, mert a felesége arcát nem tudta közjük illeszteni, pedig Malvin nélkül vége volt mindennek”.¹⁶ Ekkor ül le mellé munkatársa, a főellenőrt gyűlölő Szirtes Elemér, aki tudott felesége félrelépéseiről, és a jelen alkalmat akarja kihasználni ellensége megszégyenítésére. A Koltay számára végzetes információ közlése után a díjnok távozik, a férfi pedig elmegy a Golyó utcába, a titkos találkák helyszínére, ahol meg is pillantja feleségét. Ezután az *Utolsó vacsora* és a *Piroska* szövegei összeérnek: Malvin belekarol zavart férjébe, igaz, ezúttal tisztában van azzal, hogy lelepleződött, így az elbeszélésben tapasztalt magabiztossággal szemben itt csak kényszeresen hebeg-habog. A lakásban történetek során megismétlődnek az *Utolsó vacsora* eseményei, egészen Koltay vallomásáig, amely itt csak könnyes kézcsókokban nyilvánul meg. A regényben olvasható epizód zárlatában Malvin hajnalban felébredve megsimogatja férje haját, majd megátkozza Flóruszt (akivel az előzőekben egy elszerencsétlenkedett, kijózanító légyottot töltött). Az eredeti elbeszélés furcsa zárlata természetesen elmarad. (Az *Ingóványban* egyébként már egy átdolgozott változatot olvashatunk, amelyből elmaradnak Koltay „programpontjai” is.)

Az *Utolsó vacsora* az elkerülhetetlen változtatásokat követően tökéletesen beilleszkedik Cholnoky László első regényének szövegébe, noha keretei kivehetőek, és egyes passzusok szó szerint letek új kontextusukra. Ezt bizonyítja az is, hogy a cselekmény szempontjából kulcsfontosságú jelenetnek is nevezhető epizód (hiszen Malvin jelleméről, illetve férjéhez fűződő kapcsolatáról nyerünk információkat, a zárlat pedig előrevetíti a Malvin és Flórusz közötti viszony alakulását) a *Piroska* narratív eszközkészletének első elemeként is értékelhető. Hiszen a regény első jelenete azzal zárul, hogy Malvin, Flórusztól zaklatottan távozva meglátja férjét, és úgy dönt, – lesz, ami lesz – utána megy. Az *Utolsó vacsora* szövegvezérlésére felhúzott cselekmény a regény jelen ideje előtt veszi kezdetét, a Malvinra, illetve férjére fókuszáló nézőpontok pedig a két figura találkozásának pillanatában érnek össze. Azaz, a regényidő egy bizonyos tartamát kétszer egymás után, két eltérő aspektusból is végigélhetjük. Ráadásul a nyitókép – Flórusz elégedetten szemléli tükörképét egy kirakatban, miközben vágyának tárgya, Malvin váratlanul odalép hozzá – bizonyos tekintetben meg is ismétlődik Malvin felébredésekor, mikor a nő a tükörbe pillantva „fakó, gyűrött, öreg” arcára lesz figyelmes, és ezzel önnön csalódottságára és tehetetlenségére ráébredve megátkozza a férfit, aki után nem olyan régen még teli szívvel vágyakozott.

16 CHOLNOKY, *Piroska*, 20.

Az irodalomtörténet hagyományosan a megjelenési időpontot csatolja indexként az adott szöveghez. Ez a *Piroska* esetében az 1919-es év, illetve – Cholnoky publikálási naplója¹⁷ nyomán – 1919. november 5-e. A napló, illetve a hagyatékban maradt jegyzetek és fogalmazványok¹⁸ nyomán az előzmények is ismertek: 1916. december 26-án kezdte el írni a regényt, amelyet 1918. november 29-én fejezett be, majd ugyanezen év december 2-án adott le az Athenaeum Kiadónak. A hagyatékban nincs nyoma egyik bemásolt fejezetnek sem, igaz, az *Utolsó vacsora* eredeti (korrektúrázott) újságkivágata¹⁹ fennmaradt, sőt az elbeszélés a napló tétellei között is olvasható. Eszerint Cholnoky 1915. június 12-én tíz szöveget adott le az Érdekes Újságnak, amelyek közül először az *Utolsó vacsora* jelent meg bő négy hónap múlva.²⁰ Megkockáztatható, hogy a szövegszerkesztő sem a *Samu csal* 1908-as, sem az *Utolsó vacsora* 1915-ös publikáláskor nem a *Piroska* majdani megírásának tudatában „élesítette” szövegeit, de a debütáló regény keletkezéstörténetét mégis visszavezethetjük 1908-ig, hiszen ekkor született meg a két regénybe is jól beilleszthető betét. A *Piroska* szövegmontázsának legrégebbi darabjára már csak azért is szükséges ilyen formában reflektálni, mivel Cholnoky Lászlónál arra is találunk példát, amikor egy megjelent regényből kivágott rész jelenik meg később önálló elbeszélésként egy időszaki kiadványban (és vélhetően ezt a technikát is többször alkalmazta a ma ismerteknél).

Egyetlen dolog vár még magyarázatra. Nincs ismeretünk arról, hogy Cholnoky a regényekben való újrahasznosítás közben, vagy ezt követően az *Utolsó vacsorát* újrapiublikálta volna, miközben a hagyaték újságkivágata a zárlat jelentősen módosított változatát tartalmazza. Galsai Pongrácz – az ultima manus elvét követve – a javításokat helybenhagyva adta közre a szöveget, amelynek így ez az egyetlen ismert variánsa.²¹ Ebben az olvasható, hogy Stiegler valóban az *utolsó vacsorát* költötte el feleségével, miután helyét másnap egy öregember foglalta el. (Bizonyos tekintetben – az Érdekes Újságban megjelent variáns ismeretében – itt is eldönthetetlen, hogy a helycserét szó szerint, vagy átvitt értelemben kell érteni. Stiegler éppen úgy elköltözhetett, ahogyan egy este alatt „megöregedhetett” a történetek hatására.)

Az először tárcában, folytatásokban megjelenő, majd könyvként kiadott regényekhez fűződő komplex, a korban teljesen szokványos és legitim publikálási gyakorlat nem szorul bővebb magyarázatra, de a szoros kapcsolatot nem mutató tárcanovellák és elbeszélések regénnyé forrasztása vagy regénybe forrasztása nem nevezhető általánosan bevett gyakorlatnak. Főleg annak ismeretében, hogy – az igényesség és olvashatóság kritériumait szem előtt tartva – a sikeres beágyazás művelete a bemásolás és összeillesztés aktusain túlmenően komolyabb kompetenciákat is megkövetelt a szövegszerkesztőtől (nem is beszélve az ennek kapcsán felmerülő etikai aggályokról, az ebből fakadó veszélyekről). Mivel ez utóbbi gyakorlatot extrém fokozaton művelte, Cholnoky László szövegei esetében dinamikus műfaji keretekkel, az írás mérhető (nem feltétlenül minőségi, vagy minőségre törekvő) aspektusaival, szövegszerkesztéssel, a keletkezéstörténeti narratívák

17 OSZK Kézirattár Fond 192/9.

18 OSZK Kézirattár Fond 192/2 és 192/10.

19 OSZK Kézirattár Fond 192/34.

20 A többi pedig – egy kivétellel – 1917 és 1919 között. Érdekes módon 1916-ban nem jelent meg Cholnoky László-szöveg az Érdekes Újságban, az *Utolsó vacsora* utáni publikáció pedig egy olyan szöveg volt, amelyet a szerző később, a tíz szövegből álló blokk után küldött el a szerkesztőségnek.

21 CHOLNOKY László, *Utolsó vacsora* = Uő., *Prikk mennyei útja*, Bp., Magvető, 1958, 317–322.

elhúzódasásával és megsokszorozódásával, valamint a hitelesítési eljárások igen-csak komplex mintázataival és stratégiáival kell számolnunk.

Mit jelent ez a gyakorlatban? Eltekintve a szoros, egyetlen szövegre koncentráló hermeneutikai olvasattól, amely kényszerűen óvakodik attól, hogy kilépjen a szöveg keretei közül, a szövegmagyarázónak érdemes az adott regény ismert változatai mellett a rövidített verziókat is leellenőrizni (a *Piroska* esetében például az *Ingóványt*). Eredeti, egyszer publikáltak hitt, és így évszámmal ellátható szövegeknél pedig szinte biztos, hogy plagizált, tömegesen publikált, és időben behatárolható szövegről van szó. Chólnoky László esetében tulajdonképpen (még mindig) semmi sem biztos, bármennyire sikeresen is járulnak hozzá az utóbbi évtizedekben született tanulmányok ahhoz, hogy eligazodhassunk az áttekinthetetlen szöveggyűjteményben. Rendkívül nehéz kérdés megállapítani, pontosan hány eredeti Chólnoky László-szöveg létezik, de a kutatás jelen stádiumában az sem bizonyos, milyen paraméterek segítségével mérhető le ez az eredetiség.

A fentebbi vizsgálatok arra irányultak, hogy a *Piroskát* ezen meghatározottságok segítségével a kalkulációra és kompilációra szoruló modern képzelőerő szövegeként értelmezhesük, anélkül, hogy ezzel érdemeit csorbítanánk (és annak tudatában, hogy a további vizsgálatok esetleg további fragmentumokat különíthetnek ki a szövegből). Chólnoky narrátorai gyakran emlegetik a kor különböző időszaki kiadványait, ha úgy tetszik, soha nem feledkeznek meg a regények és egyéb hosszabb szövegek számára alapanyagot nyújtó tárca médiumáról. Bár túlzás lenne minden ilyen utalást szigorúan életrajzi kontextusba helyezve szoros reflexiónak vagy emlékezhelynek tekinteni, meggyőződésem szerint a *Piroska* vendégszövegei (az anekdota esetében a játékba hozott újság, az *Utolsó vacsora* esetében pedig a szöveget először publikáló hetilap) ilyen státusban is megállják a helyüket: az első regény ezeknek a vándorló, a regényekben időlegesen nyugvópontra jutó fragmentumoknak a segítségével tudta megőrkíteni a szerzői pályakezdés és az újrakezdés viszontagságos momentumainak emlékét.

